

9. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Zalewski L., sygn. 2163. – Т.4.

10. Горний М. М. Українці Холмщини та Підляшшя. Видатніші особи ХХ ст. / М. М. Горний. – Львів: [б.в.], 1997. – 663 с.

11. Митрополит Евлогій (Георгиевскій). Путь моей жизни. Воспоминания Митрополита Евлогия изложенные по его рассказамъ Т. Манухиной / Митрополит Евлогій (Георгиевскій). – Париж: YMCA-Press, 1947. – 676 с.

12. Ольховскій Г. А. Церковно-общественное значение семинарии за время ея 150-лѣтняго существованія (1760–1910) / Г. Ольховскій // Сборникъ статей по исторіи Холмской Духовной Семинарии (1760–1910 гг.). – Холмъ: Типо-Литографія Вайнштейнов, 1910. – С.424–452.

13. Православная энциклопедия. – Том X. – М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2005. – 752 с.

14. Сборникъ законовъ. Указанія и Распоряженія Правительства, относящіяся до губерній Царства Польскаго, состоявшіяся по прекращеніи въ 1871 году официальной изданія Дневника Законъ Царства Польскаго. – Варшава, 1887. – Т.XXVI. – Ч.II.

15. Смолич И. История Русской Церкви (1700–1917). В 8 книгах / И. Смолич. – М.: Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – Т.8. – Ч.1. – 799 с.

16. Шайдицкій В. Составъ лицъ служившихъ и служащихъ въ семинарии (1875–1910) / В. Шайдицкій // Сборникъ статей по исторіи Холмской Духовной Семинарии (1760–1910 гг.). – Холмъ, 1910. – С.34–37.

17. Шайдицкій В. Строй учебной части семинарии (1875–1910 г.) / В. Шайдицкій // Сборникъ статей по исторіи Холмской Духовной Семинарии (1760–1910 гг.). – Холмъ, 1910. – С.195–203.

18. Freeze G. The Parish Clergy in nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform / G. Freeze. – Princeton, New Jersey, 1983. – 507 p.

19. Kołbuk W. Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875 / W. Kołbuk. – Lublin, 1992. – 194 s.

References

- Holmsko-Varshavskij Eparhial'nyj Vѣstnik# za 1884. – №19.
- Holmsko-Varshavskij Eparhial'nyj Vѣstnik# za 1887. – №20.
- Holmsko-Varshavskij Eparhial'nyj Vѣstnik# za 1890. – №23.
- Holmsko-Varshavskij Eparhial'nyj Vѣstnik# za 1891. – №19.
- Holmsko-Varshavskij Eparhial'nyj Vѣstnik# za 1901. – №2.
- Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukraїny u L'vovi. – F.619. – Op.1. – Spr.85.
- Tam samo. – F.693. – Op.1. – Spr.585.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Chełmski Zarząd Duchowny, sygn. 916 (cila sprawa).

9. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie, Zalewski L., sygn. 2163. – Т.4.

10. Gornyj M. M. Ukraїnci Holmshhyny ta Pidljashshja. Vydatsnihi osoby XX st. / M. M. Gornyj. – L'viv: [b.v.], 1997. – 663 s.

11. Mitropolit Evlogij (Georgievskij). Put' moej zhizni. Vospominaniya Mitropolita Evlogija izlozheniya po ego razskazam# T. Manuhinoj / Mitropolit Evlogij (Georgievskij). – Parizh#: YMCA-Press, 1947. – 676 s.

12. Ol'hovskij G. A. Cerkovno-obshhestvennoe znachenie seminarii za vremja eja 150-letnjago sushhestvovaniya (1760–1910) / G. Ol'hovskij // Sbornik# statej po istorii Holmskoj Duhovnoj Seminarii (1760–1910 gg.). – Holm#: Tipo-Litografija Vajnshtejnov, 1910. – S.424–452.

13. Pravoslavnaja jenciklopedija. – Tom X. – M.: Cerkovno-nauchnyj centr «Pravoslavnaja jenciklopedija», 2005. – 752 s.

14. Sbornik# zakonov#. Uzakonenija i Rasporjazhenija Pravitel'stva, odnosjashhijasja do gubernij Carstva Pol'skago, sostojavshijasja po prekrashhenii v# 1871 godu oficijal'nago izdanija Dnevniko Zakonov# Carstva Pol'skago. – Varshava, 1887. – T.XXVI. – Ch.II.

15. Smolich I. Istoriya Russkoj Cerkvi (1700–1917). V 8 knigah / I. Smolich. – M.: Izdatel'stvo Spaso-Preobrazhenskogo Valaamskogo monastyrja, 1996. – Т.8. – Ч.1. – 799 с.

16. Shajdicikij V. Sostav# lic# sluzhivshih# i sluzhashhij# v# seminarii (1875–1910) / V. Shajdicikij // Sbornik# statej po istorii Holmskoj Duhovnoj Seminarii (1760–1910 gg.). – Holm#, 1910. – S.34–37.

17. Shajdicikij V. Stroj uchebnoj chasti seminarii (1875–1910 g.) / V. Shajdicikij // Sbornik# statej po istorii Holmskoj Duhovnoj Seminarii (1760–1910 gg.). – Holm#, 1910. – S.195–203.

18. Freeze G. The Parish Clergy in nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform / G. Freeze. – Princeton, New Jersey, 1983. – 507 p.

19. Kołbuk W. Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835–1875 / W. Kołbuk. – Lublin, 1992. – 194 s.

Fedoryk Yu. V., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine, Berdyansk), jurij83fedoryk@gmail.com

Education of the orthodox clergy in Cholm–Warsaw diocese (1875–1905)

The author focuses on the formation of the Cholm–Warsaw Orthodox clergy, who worked in the Kingdom of Poland after the violent liquidation of the union in 1875. The paper draws attention to the distinctive features of the educational level of the individual secular priests and territorial groups, which formed a single clergy Cholm–Warsaw diocese. Among these groups is the former Greek Catholic clergy of local origin, Greek Catholic priests from Galicia, who emigrated in the years 1865–1875 to Cholm, and in 1875 became Orthodox and so called 'Old Orthodox' clergy from the Russian Empire. It traces how different the level of education of the diocesan clergy influenced the mentality of the individual parts of different groups of the clergy, which was important in the context of the difficulties of the first decades of the union and eradicating crops Russian imperial model of orthodoxy in the Kingdom of Poland.

Keywords: education, Orthodox Church, clergy, the Russian Empire, the Kingdom of Poland, Cholm Land, Podlachia.

Федорик Ю. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины, Бердянский государственный педагогический университет (Украина, Бердянск), jurij83fedoryk@gmail.com

Образование православного духовенства Холмско–Варшавской епархии (1875–1905 гг.)

Автор акцентирует внимание на образовании холмско–варшавского православного клира, который работал в Царстве Польском после насильственной ликвидации унии в 1875 г. В статье обращается внимание на отличительные особенности уровня образованности отдельных вековых и территориальных групп священников, которые формировали единое духовенство Холмско–Варшавской епархии. Среди этих групп находились бывшее греко–католическое духовенство местного происхождения, священнослужители греко–католики из Галиции, которые в 1865–1875 годах эмигрировали до Холмщины, а в 1875 г. приняли православие и так называемое «древлеправославное» духовенство с Российской империи. Прослежено как разный уровень образованности епархиального клира влиял на часто различный менталитет отдельных групп духовенства, что имело важное значение в контексте трудностей первых десятилетий искоренения унии и насаждения российской имперской модели православия в Царстве Польском.

Ключевые слова: образование, Православная церковь, духовенство, Российская империя, Царство Польское, Холмщина, Подляшье.

* * *

УДК 94(477)«1920»

Кудінов І. О.,
аспірант, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
ivan.kudinov.ua@gmail.com

СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ДОНБАСІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920 РОКУ

Розглядається соціально–економічне становище Донецького кам'яновугільного басейну в першій половині 1920 року та заходи радянської влади, спрямовані на його стабілізацію. Мета статті – висвітлення економічних та політичних нововведень більшовиків, які увібрали в себе використання військових методів управління промисловістю та суспільним життям.

Ключові слова: революція, мілітаризація, воєнний комунізм, громадянська війна, трудова повинність, трудова армія.

Будівництво економіки на основі мілітаризації та загальної трудової повинності була одним із головних постулатів більшовицької політики а період воєнного комунізму. Україні, з її величезними сировинним потенціалом, відводилася вагома роль у планах комуністичного керівництва.

У радянській історіографії соціально–економічний розвиток Донбасу розглядався через призму визначальної ролі більшовиків у відбудові регіону. В сучасній українській історіографії автори приділяють увагу цій темі як в окремих працях, так і в більш загальних дослідженнях. Однак науковці не ставили за мету

визначити вплив Української ради трудової армії та Української трудової армії на соціально-економічний процеси на Донбасі впродовж 1920 року. Дослідження цього аспекту допоможе зрозуміти політико-ідеологічні, соціально-економічні та військові підходи більшовиків до побудови радянської влади в Україні військовими методами впродовж 1920–1921 років.

Повернувшись до влади в Україну, наприкінці 1919 року на початку 1920 року, окрім військово-політичних проблем, більшовики зіткнулися з важким економічним становищем. Основні промислові об'єкти на території України розташовувалися сході, який внаслідок громадянської війни сильно постраждав від постійних бойових дій. В кінці 1919 року виробництво чавуну, а також прокатного металу, в УСРР майже повністю зупинилося. З 63 домен працювала лише одна невелика домна-генератор, що розташовувалася на Донбасі [1, с. 25]. Не менш тяжким було становище цукрової промисловості. Порівняно з довоєнним 1913 роком, посіви цукрового буряка скоротилися майже в 4 рази [1, с. 53]. Крім того, приблизно на 50% зменшилася кількість підприємств харчової галузі [1 с. 46]. Найбільш складним виявилось становище кам'яновугільної промисловості.

Після витіснення денікінських військ з УСРР, основну увагу радянська влада зосередила саме на Донецькому кам'яновугільному басейні, як одному з головних джерел сировини.

Однак, внаслідок воєнних дій, економіка регіону лежала в руїнах. Якщо у 1916 році Донецький басейн дав 1750 млн. пудів вугілля, то в 1919 році біля 320 млн. пудів [2, с. 11]. З початком 1920 року ситуація ще більше ускладнилася. В лютому 1920 року валовий видобуток антрациту та вугілля склав всього 18 млн. пудів, хоча в жовтні 1919 року він складав 35 млн. пудів [3, № 42].

На початку 1920 року з 1816 шахт Донбасу працювало лише 959 (52,8%), з них 570 були промислового типу, всі інші відносилися до розряду селянських шахт-копанок [1, с. 5]. Одним із виявів стагнації у кам'яновугільній промисловості виявився масовий відтік робочої сили. Внаслідок постійних бойових дій та відсутності забезпечення, частина робітників повернулася у села. В кінці 1919 року кількість працівників у кам'яновугільній промисловості скоротилася до 80 тис., хоча в 1916 на шахтах працювало 235 тис. [4, с. 8]. В перший зимовий місяць 1920 року, продуктивність праці складала 36% від дореволюційної норми для забійника та 22% для робітника галузі загалом [1, с. 7].

Крім того, через обмеженість в людських ресурсах, навіть видобуте вугілля лежало ненавантажене біля шахт, або на залізничних станціях, що спричиняло справжню транспортну кризу. В середині лютого 1920 року на поверхні зосередилося біля 23,5 млн. пудів кам'яного вугілля, 12 млн. пудів – на залізницях та 11,5 млн. пудів – біля шахт [5, арк. 95зв].

Більше того, головною проблемою галузі стали крадіжки палива місцевим населенням. Згідно повідомлення командира Української трудової армії Р. Берзіна (станом на кінець березня початок квітня 1920 року), крадіжки палива у Мар'ївському вугільному районі становили 40% від загальної кількості його видобутку [6, № 7].

Усвідомлюючи серйозність економічного становища на зайнятих українських територіях, більшовики розпочали

впровадження термінових заходів, які тісно перепліталися з їх уявленнями про побудову соціалістичної економіки. Одним з перших дій стало створення централізованого органу, який би військовими методами подолав розруху та налагодив економічне життя в УСРР, насамперед на території Донецького кам'яновугільного басейну.

21 січня 1920 року, на основі спільної постанови Ради народних комісарів РСФРР та Всеукраїнського революційного комітету, було створено Українську раду трудової армії (далі – Укратрударм). Перед цим органом ставилося завдання воєнно-комуністичними методами налагодити продовольче постачання, ліквідувати паливну кризу, зміцнити трудову дисципліну на підприємствах та поповнити їх робочою силою. Територією діяльності Укратрударму оголошувався район Південно-Західного фронту, який співпадав із тогочасними кордонами УСРР та Олександрівсько-Грушівський район колишньої Донської області. Очолював цей орган уповноважений Ради Праці та Оборони. Для вирішення нагальних питань в розпорядження Української ради трудової армії передавалися регулярні військові частини. Вони повинні були використовуватися в якості робочої сили або примусу, та мали утворити трудову армію [7, № 2].

З часом Укратрударм став місцевим господарським центром, без відома якого не вирішувалося жодного питання, пов'язаного з економічним життям республіки. Хоча в радянській Україні вже існував господарський центр – Організаційне бюро по відбудові промисловості УСРР (Промбюро), за яким залишалось вирішення економічних питань, на раду покладалися найважливіші завдання: мілітаризувати основні галузі промисловості республіки та залучити до загальної трудової повинності місцеве населення. Вона мала стати свого роду координатором діяльності економічних відомств республіки та «особливим органом мілітаризації».

Слід відзначити, що перебудова відносин у сфері економіки на основі постулатів воєнного комунізму впроваджувалася більшовиками на всіх територіях, які вони контролювали. Одним із основоположних принципів економічної політики була загальна трудова повинність.

Декрет про «Про порядок загальної трудової повинності» було прийнято Радою народних комісарів РСФРР 29 січня 1920. Згідно документу, основна маса населення, незалежно від роду занять, могла притягатися до виконання різних видів повинностей: паливної, сільськогосподарської, будівельної, дорожньої, гужової, продовольчої та ін. Загальне керівництво з проведення зазначених заходів покладалося на Раду Праці та Оборони (далі РПО). Для втілення закону, створювався Головний комітет з загальної трудової повинності (Головкомпраці), який підпорядковувався РПО, а на місцях організовувалися губернські, повітові, а також міські комітети із загальної трудової повинності. Ті, хто ухилявся від мобілізацій, мали бути покарані спеціальним створеним Революційним трибуналом [8, № 8]. З метою впровадження заходів декрету «Про порядок загальної трудової повинності», Рада народних комісарів УСРР 11 квітня 1920 року утворила Всеукраїнський комітет загальної трудової повинності, якому надавалося право проведення на території республіки трудових мобілізацій, оголошених РПО РСФРР [7, № 7].

Окрім загальної трудової повинності існували й інші ідеологічні уявлення більшовицьких лідерів, зокрема, про

мілітаризацію праці та міліційну систему, яку планувалося впровадити шляхом поєднання трудової діяльності та військової служби. Їх запровадженням займалася спеціальна комісія РНК РСФРР, яку створили 27 грудня 1919 року. До комісії увійшли народні комісари РСФРР: праці, внутрішніх справ, продовольства, землеробства, шляхів сполучення і військових справ, а також представники Вищої ради народного господарства та Всесоюзної центральної ради професійних спілок [3, № 2]. На чолі цього органу став сам Лев Троцький, який був ідеологом будівництва соціалізму за військовим зразком.

Комісія розробила тези «Про мобілізацію індустріального пролетаріату, трудову повинність, мілітаризацію господарства та використання трудових частин для господарських потреб», які схвалило ЦК РКП(б). В свою чергу, вони також були прийняті на IX з'їзді РКП(б), який проходив у березні–квітні 1920 року. Сутність нововведень яскраво відображена в ст. 22 «Гез». В ній зазначається, що мілітаризація передбачає зрівняння господарських питань з бойовими. Також в документі зазначалося, що однією з перехідних форм загальної трудової повинності є залучення військових до вирішення господарських завдань, шляхом створення трудових армій [9, с. 528–529].

Однак, ще до законодавчого оформлення, більшовицька влада почала цілеспрямовано впроваджувати зазначені положення в життя.

Так, на першому засіданні, 15 лютого 1920 року, рада розглядала питання, що стосувалися координації робіт різних відомств: військового, продовольчого, земельного, шляхів сполучень, праці та народного господарства [10, с. 3].

Природно, що в своїй діяльності Уккратрударм сфокусувався на Донецькому кам'яновугільному басейні. Зосередження уваги на Донбасі диктувалося об'єктивними причинами. На той час Донецький кам'яновугільний басейн був єдиним джерелом отримання сировини для більшовиків. Його територія оголошувалася «Всеросійською кочегаркою», на стабілізацію економіки регіону спрямовувалися значні зусилля влади. Наприклад, в період з 15 лютого по 30 грудня 1920 року, Українська рада трудової армії збиралася на засідання 68 разів, де розглянула 507 економічних питань. Тема Донбасу порушувалася на 53 засіданнях, їй приділили 146 питань [10, с. 5].

Відповідно до більшовицьких уявлень про побудову соціалізму воєнно-комуністичними методами, указом №3 від 20 лютого 1920 року Уккратрударм прийняв постанову про мілітаризацію вугільної промисловості Донбасу та про загальну трудову повинність робітників з 18 до 45 років та спеціалістів до 65 років.

Для ефективного управління галуззю, постановою №5 Центрального управління кам'яновугільної промисловості перемістилися з Харкова на Донбас.

озглянувши питання про перевезення вугілля, Українська рада трудової армії постановою №6 оголосила усі запаси вугілля в Донбасі військовим майном, а вугільні вантажі – військовими. Розкрадання видобутого палива тягло за собою смертну кару. Тим же документом наказувалося зосередити в районі копалень не менше однієї бригади трудової армії (9 батальйонів), яка призначалася для організації гужового транспорту та виконання розпоряджень по підвозу, завантаженню

та супроводженню вугільних вантажів [6, № 1]. Дійсно, початковою метою Української трудової армії стала саме охорона вугільних запасів та їх конвоювання [5, с. 26].

Для кращого управління господарським та промисловим життям, раді трудової армії надавалися права зі зміни адміністративно-територіального поділу УСРР. Так 15 березня постановою №15 з частин Харківської, Катеринославської губерній та області Війська Донського створювалася Донецька губернія [11, с. 176].

Українська рада трудової армії розгорнула широку роботу з переведення вугільної промисловості на військові рейки. Наказом №21 від 21 і 22 квітня 1920 року, створювався польовий штаб трудових військ Донбасу, який розташовувався у м. Дебальцеве. Польовий штаб, утворений з метою впровадження постанови про мілітаризацію вугільної промисловості, наділявся багатьма функціями: контролем за промисловістю, обліком і розподілом робочої та військової сили, а також правильністю її використання, обрахунком видобутого вугілля, наглядом за продовольчим постачанням у регіоні та ін. Штабу підпорядковувалися всі військові з'єднання Української трудової армії, що знаходилися на території басейну. Ця установа вважалася представництвом Уккратрударму та безпосередньо штабу УТА. Ігнорування його наказів прирівнювалося до невиконання бойових наказів [12, арк. 257].

30 квітня рада затвердила положення про військову комендатуру кам'яновугільної промисловості. Згідно з документом територія басейну розділялася на 16 районних комендатур, на чолі яких стояли військові коменданти. Комендатури оголошувалися філіями польового штабу трудових частин, а комендантам підпорядковувалися промислові підприємства регіону. В їх обов'язки входило запровадження воєнного порядку в промисловості, а також налагодження сталих зв'язків між центром та периферією [13, арк. 3–3зв].

Однак, надмірне перебирання влади військовими, спричиняло постійні «перегини». Частими були конфлікти місцевої влади та коменданта з приводу розподілу обов'язків. У червні 1920 року, комендант Алмазного району вимагав передачі всієї влади до рук військових [14, арк. 25зв]. У серпні Мар'ївський райвоєнкомendant, погрожуючи арештом, розігнав посівні комітети. В Семейкінському вугільному районі були випадки, коли сільські ради, всупереч заборон коменданта, знімали селян-робітників мілітаризованих підприємств для польових робіт [14, арк. 39].

Впродовж весни–літа 1920 року, шляхом насадження військових методів управління та загальної трудової повинності, радянській владі вдалося зупинити падіння виробництва в регіоні. Незважаючи на значну кількість невирішених економічних та соціальних питань, невдач у залученні населення та військових частин до виконання господарських завдань, ситуація на території Донецького кам'яновугільного басейну стабілізувалася. Наприклад, навесні 1920 року, з місць повідомляли, що з приходом трудових частин до робітників почала повертатися дисципліна, якої до цього взагалі не помічалося [15, арк. 57].

В липні 1920 року, валовий видобуток вугілля досяг 25,5 млн. пудів, а кількість робітників, зайнятих на вугільних роботах, збільшилася до 122,7 тис. чол. В свою чергу зріс і виробіток. Якщо у січні на одного забійника

припадало 957 пудів, то в липні – 1506 пудів. Виробіток рядових робітників також підвищився: з 140 пудів у січні до 203 пудів у липні 1920 року [16, арк. 11–17]. Але, навіть з урахуванням реанімаційних заходів, впродовж 1920 року середня продуктивність працівників галузі залишилася вкрай низькою. Для забійника вона склала 1383 пудів/місяць, для рядових робітників галузі (вантажників) – 196 пудів/місяць. Для прикладу, в 1913 році середньомісячний виробіток забійника склав 3550 пудів, а рядового працівника копалень – 753 пудів [17, с. 70].

Попри всі намагання, владі не вдалося подолати нестачу кваліфікованих робітників. Внаслідок постійних бойових дій, значна частина працівників переселилася на село, або ж була мобілізована до армії. У зв'язку з цим, у кам'яновугільній промисловості зріс відсоток жінок та дітей. Порівняно з даними 1914 року, в 1920 році кількість осіб жіночої статі, що працювали в галузі, зросла майже у 7 разів. Частка дітей показала приріст з 1,94% у 1914 році до 9,66% в кінці 1920 року [17, с. 66].

Крім стабілізації промислового життя, одним з основних питань яке потребувало першочергового вирішення Укравтрудоармом, стало забезпечення індустріальних районів харчуванням одягом. Оскільки постійні перебої з забезпеченням харчами та спеціальним одягом викликали невдоволення серед робітників, що зменшувало лояльність до радянської влади. Цілою низкою постанов рада трудової армії встановила порядок забезпечення робітників одягом та харчами. Проте, владі до кінця не вдалося стабілізувати скрутне становище пролетаріату. Наприклад, в січні–лютому 1920 року робітники Донецького кам'яновугільного басейну лише на 6% забезпечувалися взуттям, на 4% одягом та на 14% спец одягом. Не кращою була ситуація з харчами. За вказаний період Донбас лише на 23% забезпечувався хлібом, на 22% цукром, на 36% сіллю, на 6% овочами та на 1% м'ясом [18, арк. 71].

У середині 1920 року ситуація в регіоні трохи покращилася. На той час Донецький кам'яновугільний басейн на 50% забезпечувався хлібом, на 14% крупами, на 2,8% м'ясом та на 83% цукром [3, № 245]. Незважаючи на певне покращення соціально-економічного становища, загроза стагнації не зникла. В щоденному зведенні політуправління Української трудової армії, акцентувалася увага на напруженому становищі на місцях, де робітники починали страйкувати або ж переселялися в сільську місцевість [14, арк. 39]. Основними їх вимогами були виплата заробітної плати, яку вони не бачили декілька місяців, а також належне забезпечення харчами та спеціальним одягом.

Разом з економічними нововведеннями відбувалося ідеологічне оформлення воєнно-комуністичної доктрини. Одним з головних завдань нової влади стала політична робота серед місцевих жителів, з метою роз'яснення більшовицької політики. На той час населення Донбасу, як і всієї тогочасної України, не дуже орієнтувалося в політичних реаліях. Крім того, відношення пролетаріату до радянської влади також було не однозначним. Наприклад, з поверненням більшовиків на Донбас, політпрацівники зазначали, що більшість робітників регіону перебувають під впливом меншовиків та українських боротьбистів [15, с. 56]. Згідно з даними партійних осередків, на початку 1920 року, у Мар'ївському вугільному районі 50% робітників байдуже відносилися до радянської влади, 30% перебували під впливом меншовиків, есерів та інших партій і лише

20% співчували новій владі [19, арк. 115]. В м. Лисичанськ, на питання «Хто зараз при владі?», робітники та селяни стверджували, що Керенський [20, с. 30].

Для організації та керівництва політроботою в Донецькому басейні, в кінці лютого 1920 року, політвідділом Південно-Західного фронту було створено групу політпрацівників, яка мала укріпити «ідеологічний фронт». 2 березня 1920 року вона прибула до м. Дебальцеве, а 5 березня розпочала діяльність, утворивши політвідділ Донбасу (Подонбас), який проіснував до кінця 1920 року.

На початку свого існування Подонбас об'єднав політичну роботу як серед робітників мілітаризованих підприємств, так і серед трудармійців [6, № 3]. Охоплення цивільних та військових диктувалося нагальними обставинами, оскільки основна маса військових частин, що прибували на поповнення Української трудової армії, мали низький бойовий дух та політичну підготовку. 3 1 березня по 6 червня 1920 року політвідділом Донбасу було проведено 442 мітинги, 82 лекції та 18 кіносеансів, організовано 52 партійні та 14 комсомольських осередків та 111 бібліотек, розповсюджено 180 тис. газет, 100 тис. листівок та 22 тис. примірників іншої літератури. Для частин Української трудової армії, що розміщувалися на Донбасі, політпрацівники організували 1 комуністичний осередок та 12 бібліотек, провели 148 мітингів, 27 лекцій і 3 кіносеанси. Також серед трудармійців розповсюдили 30 тис. газет, 20 тис. плакатів і листівок та 8,4 тис. іншої літератури [14, арк. 46].

Однак, незважаючи на намагання більшовиків, настрої місцевого населення в регіоні залишалися мінливими. Наприклад, влітку–на початку осені 1920 року, коли війська Врангеля підійшли впритул до Донецького басейну, а махновці інтенсифікували рейди по більшовицьких тилах, погляди робітництва починали коливатися. Як повідомляли в штабі УТА, це згубно впливало на продуктивність праці [14, арк. 46].

Отже, протягом 1920 року на території Української Соціалістичної Радянської Республіки склалася кризова соціально-економічна ситуація. Внаслідок військових дій було завдано значних збитків українській промисловості. Найбільше в умовах громадянської війни постраждав Донецький кам'яновугільний басейн, що на той час був індустріальним центром не тільки України, а й всіх територій, що контролювалися радянською владою.

Перед комуністичним керівництвом постала необхідність негайно реанімувати складне соціально-політичне становище регіону. Однак, нова влада стала відновлювати економіку, використовуючи воєнно-комуністичні методи, які були малоефективні в тих умовах. Мілітаризація, загальна трудова повинність, залучення армії до виконання господарських завдань, були дієвими лише в екстремальних умовах і на короткий час.

Безумовно, що такі дії радянської влади у 1920–1921 роках стали вагомим стабілізаційним чинником, який вберіг економіку від краху. Проте, в довгостроковій перспективі, воєнно-комуністичні заходи більшовиків не призвели до відродження економічного життя, що засвідчив перехід до непу.

Список використаних джерел

1. Украинская промышленность в 1920 году (По отчетам главных управлений Украинского совета народного хозяйства). – Харьков, 1921. – 110 с.

2. Каменноугольная промышленность за 1920 г. (Первая производственная программа Главного угольного комитета и ее выполнение). – М., 1920. – 70 с.
3. Экономическая жизнь. Орган ВСНХ РСФСР. – 1920.
4. Берзин Р. Состояние каменноугольной промышленности в Донском бассейне / Р. Берзин // Революционный фронт Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского Совета трудовой армии. – 1920. – №3. – С.7–11.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф.573. – Оп.1. – Спр.26.
6. Трудовая армия. Орган Украинского Совета Трудовой Армии. – 1920.
7. Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета. – 10–17 февраля 1920. – №2.
8. Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства. – 10 февраля 1920. – №8.
9. Девятый съезд РКП (б). Март–апрель 1920. – М., 1934. – 612 с.
10. Отчет о деятельности Укрсовтрударма за 1920 год // Сборник отчетов Народных Комиссаров УССР, Уполномоченных Народных Комиссариатов РСФСР при Совнарконе УССР и центральных учреждений Украины V Всеукраинскому съезду Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Харьков, 1921. – С.1–10.
11. Куликова А. Из истории Украинской трудовой армии (обзор документов и материалов) // Пролетарская революция. – 1940. – №3. – С.160–178.
12. ЦДАВО. – Ф.4237. – Оп.1. – Спр.2.
13. ЦДАВО. – Ф.4235. – Оп.1. – Спр.10.
14. ЦДАВО. – Ф.3347. – Оп.2. – Спр.16.
15. Федоров. Краткий очерк работы политического отдела Донецкого бассейна / Федоров // Революционный фронт Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского Совета трудовой армии. – 1920. – №5. – С.55–56.
16. ЦДАВО. – Ф.760. – Оп.1. – Спр.23.
17. Доклад Ц.П.К.П. о каменноугольной промышленности Донецкого бассейна за первое полугодие 1921 года. – Бахмут, 1921. – 570 с.
18. ЦДАВО. – Ф.573. – Оп.1. – Спр.85.
19. ЦДАВО. – Ф.3347. – Оп.2. – Спр.29.
20. Гареколь В. Политотдел Донецкого бассейна / В. Гареколь // Революционный фронт Орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинского Совета трудовой армии. – 1920. – №3. – С.30–31.
15. Fedorov. Kratkij ocherk raboty politicheskogo otdela Doneckogo bassejna / Fedorov // Revoljucionnyj front Organ Revvoensoveta Jugo-Zapadnogo fronta i Ukrainского Soveta trudovoj armii. – 1920. – №5. – S.55–56.
16. CDAVO. – F.760. – Op.1. – Spr.23.
17. Doklad C.P.K.P. o kamennougol'noj promyshlennosti Doneckogo bassejna za pervoe polugodie 1921 goda. – Bahmut, 1921. – 570 s.
18. CDAVO. – F.573. – Op.1. – Spr.85.
19. CDAVO. – F.3347. – Op.2. – Spr.29.
20. Garekol' V. Politotdel Doneckogo bassejna / V. Garekol' // Revoljucionnyj front Organ Revvoensoveta Jugo-Zapadnogo fronta i Ukrainского Soveta trudovoj armii. – 1920. – №3. – S.30–31.
- Kudinov I. O., postgraduate student, National Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), ivan.kudinov.ua@gmail.com**
- Socio-economic processes in Donbas region during in the first half of 1920 year**
- The article deals with the socioeconomic situation in Donetsk coalfield during the first half of 1920 year. The main purpose of the article is to coverage the economic and political innovations of Bolshevik government, which included the military methods in industry and in public life. Besides, they also involved the regular army to work in industry. Author comes to the conclusion that 1920 year was difficult for Donbas region. Author applied general methods of research: historical, analysis, classification and application methods: chronological, logical, comparative and others.*
- Keywords:** the revolution, militarization, the War Communism, the Civil War, labor conscription, labor armies.
- Кудинів І. А., аспірант, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (Україна, Київ), ivan.kudinov.ua@gmail.com**
- Соціально-економічні процеси в Донбасі в першій половині 1920 года**
- Рассматривается социально-экономическое положение Донецкого каменноугольного бассейна в первой половине 1920 года и мероприятия советской власти, направленные на его стабилизацию. Цель статьи – освещение экономических и политических нововведений большевиков, которые вооружили в себя использование военных методов управления промышленностью и общественной жизнью.*
- Ключевые слова:** революция, милитаризация, военный коммунизм, гражданская война, трудовая повинность, трудовая армия.
- * * *
- УДК 327:94(477.83/.86)
- Галицька-Дідух Т. В.,**
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Інститут історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ)
- СХІДНОГАЛИЦЬКА ПРОБЛЕМА ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ (СІЧЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1920 Р.)**
- Досліджується місце східногалицького питання зовнішньополітичних стратегіях держав Антанти, а також дипломатична діяльність західноукраїнського уряду у вирішенні питання міжнародного визнання ЗУНР (січень – серпень 1920 р.). На основі вивчення архівних та опублікованих матеріалів виявлено відсутність чітко сформованої політики Великобританії, Франції і США у східногалицькому питанні, а також стверджено про наявність суперечностей їхніх геополітичних інтересів у регіоні. Проаналізовано причини самостійного зовнішньополітичного курсу уряду ЗУНР, спрямованого на міжнародне визнання незалежності Східної Галичини як основи майбутньої соборної України. Охарактеризовано заходи уряду ЗУНР щодо вирішення східногалицької проблеми на засадах визнання права нації на державне самовизначення. На серпень 1920 р. державно-правовий статус Східної Галичини залишався невирішеною загальноєвропейською проблемою. За міжнародними договорами Східна Галичина не входила в етнічні й політичні кордони польської держави.*
- Ключові слова:** геополітичний інтерес, зовнішньополітична стратегія, ЗУНР, східногалицьке питання, дипломатична місія, міжнародне становище.
- 1920 рік – це період, коли західноукраїнський уряд намагався здобути незалежність ЗУНР в надзвичайно несприятливій міжнародній ситуації. Події того часу актуальні і сьогодні для розуміння ставлення європейських урядів щодо реактивації планів відродження новітньої